

Bijlage VWO

2026

tijdvak 1
woensdag 6 mei
07.30 – 11.00 uur

Nederlands

Tekstboekje

Tekst 1 Een ander persoon in een andere taal

- 1 Als je Frans spreekt, voel je je eleganter en chiquer. In het Italiaans komt juist je extraverte en vurige kant meer naar boven. En in het Japans? Beleefder en aardiger dan anders. Wanneer je een andere taal spreekt dan je moedertaal, kan dit jou het gevoel geven een andere persoonlijkheid te hebben. Dat bleek ook uit een oproep naar deze ervaring via de digitale media van *Onze Taal*. Met name de Spaanse taal lijkt onze persoonlijkheid flink te beïnvloeden: veel tweetaligen voelen zich in deze taal spontaner, expressiever, eerlijker en krachtiger dan in het Nederlands.
- 2 “Het is een persoonlijke, subjectieve ervaring die sommigen wel hebben en anderen niet”, zegt Aneta Pavlenko daarover. Deze Amerikaanse taalkundige, die werkt aan de Temple University in Philadelphia, is gespecialiseerd in de manier waarop tweetaligheid het denken en emoties beïnvloedt. Het onderzoek naar deze ervaring, dat zij begin deze eeuw samen met haar Vlaamse collega Jean-Marc Dewaele (Universiteit van Londen) deed, is inmiddels afgerond: “Het effect is bekend en we kunnen er verklaringen voor geven. Daarmee is de kous voor de meeste onderzoekers wel af”, vertelt ze vanuit Philadelphia. Een nagenoeg afgerond onderzoeksveld: dat hoor je niet vaak. Wat is er zoal ontdekt over dit verschijnsel?

Bedreiging

- 3 Tweetalige personen ervaren dus vaak verschillende persoonlijkheden; dat werd aan het begin van de twintigste eeuw nog gezien als een bedreiging voor de politieke en morele loyaliteit – met name in eentalige samenlevingen, zoals Amerika. Dat land dwong tijdens en na de Eerste Wereldoorlog immigranten hun moedertaal op te geven. Door het loslaten van hun moedertaal zouden ze blijk geven van toewijding aan hun nieuwe thuisland. En wetenschappers binnen het naziregime stelden dat tweetaligen – in Duitsland destijds natuurlijk met name Joden en andere minderheden – een ‘pathologische innerlijke splijting’ zouden ervaren. In andere woorden: in hun poging toch één persoon te blijven, zouden zij lijden aan intellectueel en moreel verval.
- 4 Na de Tweede Wereldoorlog nam de migratie wereldwijd toe en namen de zorgen over tweetaligheid af. Het spreken van meer dan één taal werd zelfs steeds meer als iets positiefs gezien, mede dankzij de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek. Zo weten we inmiddels dat meer-taligen een cognitief voordeel hebben; bij hen blijven de symptomen van Alzheimer langer uit dan bij eentaligen.
- 5 Toch is het idee van ‘taalkundige schizofrenie’ nog altijd niet de wereld uit: de twee identiteiten van tweetaligen zouden volgens tal van deskundigen onverenigbaar zijn. Politici gebruiken de aan-

doening soms nog als metafoor wanneer ze pleiten voor het gebruik van de nationale standaardtaal in anderstalige huishoudens. Zo stelde de Britse minister van Binnenlandse Zaken in 2002 dat het spreken van Engels in Aziatisch-Britse huishoudens “de schizofrenie zou wegnemen die de band tussen verschillende generaties bedreigt”.

Cultureel venster

6 Er bestonden kortom nogal wat simplistische ideeën over de manier waarop een taal je identiteit beïnvloedt. Maar Pavlenko en haar collega's zijn het erover eens dat het allemaal wat complexer in elkaar zit. De menselijke geest en de individuele ervaringen met verschillende talen zijn daar simpelweg te complex en gevarieerd voor. Maar wat zeker een duidelijke rol speelt: het culturele imago van het land in kwestie. Dat blijkt ook uit de reacties van verschillende lezers op onze oproep, zoals: “Taal en cultuur gaan hand in hand.” En: “Als je een andere taal spreekt, ‘spreek’ je ook een andere cultuur.”

7 Wie een andere taal spreekt, wisselt dus van cultureel venster. Daarom is het effect onder wetenschappers inmiddels bekend komen te staan als ‘*cultural frame switching*’. En dan hoeft het niet eens om de cultuur van een heel land te gaan, zo blijkt uit onderzoeken. Want binnen een land bestaan er natuurlijk ook veel culturen en cultuurtjes.

8 Dat merk je zelfs al als je maar één taal spreekt: bij je vrienden komt een andere kant van

jezelf naar voren dan tijdens een formele, zakelijke bijeenkomst. Bij meertaligen speelt dat nog meer. “Er zijn aan elke taal die je spreekt, ook andere persoonlijke herinneringen verbonden”, legt Pavlenko uit. “In het Nederlands kun je je bijvoorbeeld een eenvoudig persoon uit een klein dorp voelen, terwijl je je in het Engels meer ontwikkeld voelt doordat je die taal veel hebt gesproken tijdens je studie.” De leeftijd waarop je die andere taal hebt geleerd, lijkt daarbij niet van belang.

Schrikken

9 De veranderde persoonlijkheid die gepaard gaat met een andere taal, wordt niet alleen door de spreker zo gevoeld: die is ook wetenschappelijk vast te stellen. Onderzoek laat zien dat meertaligen in verschillende talen ook andere woorden kiezen voor hetzelfde verhaal, en dus niet voor een directe vertaling gaan. Zo vertelden Frans-Portugese tweetaligen een persoonlijke anekdote in het Frans met bozere bewoordingen dan in het Portugees. In het Portugees klonken ze weliswaar gefrustreerd, maar ook geduldiger. Uit analyses blijkt dat deze verschillende ‘gezichten’ van tweetaligen ook bij luisteraars opvallen. Een van de lezers schrijft daarover: “Anderen schrikken soms, omdat ik ‘opeens zo anders’ ben.”

10 Natuurlijk kleurt ook de taal zelf je wereldbeeld. Soms zelfs letterlijk: je moedertaal kan beïnvloeden hoe je kleurverschillen waarneemt, en ook hoe je je ruimtelijk oriënteert of hoe je dingen onthoudt. Toch is dat wat anders,

omdat dit gaat om een objectief meetbaar fenomeen, legt Pavlenko uit: “Dat effect van de taal zelf vindt ook plaats als mensen zich er niet bewust van zijn. Dat is een groot verschil met de bewuste ervaring van je taalbeleving.” Die voel je, of die voel je niet.

11 Zelfs al vóél je je misschien geen ander persoon als je een andere taal spreekt, toch doe je wel anders. Althans, in verschillende experimenten is aangetoond dat we in een vreemde taal rationelere keuzes maken dan in onze moedertaal. Dit ‘*foreign language effect*’ werd in 2012 voor het eerst beschreven door de Israëlisch-Amerikaanse psycholoog Boaz Keysar. Hij legde mensen morele dilemma's voor in hun moedertaal of in hun tweede taal, het Spaans. In het Spaans bleken de proefpersonen bij het nemen van een beslissing minder op hun emotie te varen dan in hun moedertaal. Hieruit wordt geconcludeerd dat mensen betere beslissingen nemen in een tweede taal, omdat die meer gestoeld zijn op ratio.

12 “Ten onrechte,” meent Aneta Pavlenko, die mensen bijstaat die niet het Engels als moedertaal hebben. “Dit effect zie je in onderzoekssituaties, maar het is nauwelijks toepasbaar in de praktijk. In het echt zijn dilemma's en de consequenties van je beslissingen lang niet zo duidelijk als in het lab. Bovendien spelen emoties in de praktijk vaak ook mee, bijvoorbeeld als je bang of nerveus bent.” Zij ziet dan ook juist regelmatig dat verdachten heel irrationele keuzes maken, ook omdat ze

onvoldoende kennis hebben van het Engels.

...5...

13 Er waren ook lezers die aangaven zich niet anders te voelen als ze een andere taal dan hun moedertaal spraken. “Ik ben gewoon altijd mezelf, of ik nu Nederlands, Frans of Engels spreek.” En: “Tsja, ik voel me eigenlijk in elke taal die ik spreek hetzelfde.” Uit een onderzoek van Pavlenko en haar collega Dewaele blijkt dat dit geldt voor ongeveer één op de vier mensen. Zij legden meer dan duizend meertaligen dezelfde vraag voor als wij aan onze lezers. Vervolgens analyseerden ze de toelichting die de ondervraagden bij hun antwoord gaven.

14 Uit die analyse bleek dat sommige mensen zich in een vreemde taal weliswaar anders uiten en gedragen, maar dit niet per se ervaren als een andere persoonlijkheid. “We hebben allemaal verschillende ideeën over wat een persoonlijkheid is”, verklaart de onderzoekster.

15 “Voor sommigen is het belangrijk die te zien als één coherent geheel dat niet verandert. Die mensen zijn minder gevoelig voor de rolwisseling die optreedt in een andere taal. Misschien ervaren ze die wel, maar ze interpreteren die anders.” Dat lijkt aan te sluiten bij deze lezersreacties: “Ik blijf dezelfde, maar pas mij wel aan wat betreft de volksaard en cultuur van het desbetreffende land.” En: “Ik heb in al mijn talen een andere persoonlijkheid, maar ben desondanks wel herkenbaar als mezelf.”

Stakker

16 Anderen herkennen het gevoel wel, maar ervaren het niet als iets positiefs. Pavlenko: “Waar sommigen het leuk vinden er een beetje mee te spelen, voelen anderen zich erdoor bedreigd.” Pavlenko vermoedt dat dit komt door de oude, negatieve visie op tweetaligheid. “Misschien hebben zij zich die culturele blik onbewust eigen gemaakt.”

17 Ook je vaardigheid in de tweede taal kan daarbij van belang zijn, ziet de onderzoekster. “Zelf ben ik in het Italiaans en het Spaans erg beperkt in wat ik kan zeggen. Ik vind het niet fijn die Spaanse Aneta te zijn, want zij is een nogal domme Aneta.” Verschillende lezers van *Onze Taal* noemen dit ook als factor. “Ik ben in die andere taal gereserveerder, omdat ik me minder makkelijk kan uitdrukken dan in mijn moedertaal.”

En: “Ik voel me constant een stakker die om woorden verlegen zit.”

18 Is die tweede taal eenmaal goed onder de knie, dan zorgt dat juist voor extra positieve gevoelens, beschrijven verschillende lezers. “Ik voel me dan trots en tevreden.” Iemand anders: “Ik voel me dan niet meer een toerist.”

19 Al met al zag Pavlenko in haar onderzoek dat het negatieve beeld van tweetaligheid als veroorzaker van taalkundige schizofrenie steeds meer op de achtergrond raakt. In plaats daarvan klinken vaker positieve geluiden: mensen omarmen hun geïntegreerde persoonlijkheden en genieten ervan. En daar is ze blij om: “Deze ervaring komt niet voort uit een afwijking, maar maakt ons juist mens.”

Naar: Ericka Renckens, Onze Taal

Tekst 2 Vrouwenhaat: de nieuwe heksificatie

1 Het was op 12 april 2017. In de Amsterdamse rechtbank zat een rij verdachten. De gelegenheid: het Openbaar Ministerie had de historische beslissing genomen dat de stroom aan racistische en seksistische haatmail gericht aan Sylvana Simons¹ de grens overschreed van wat nog acceptabel was in het kader van de vrijheid van meningsuiting. Van zesduizend berichten waren 22 verdachten opgespoord, die nu terecht moesten staan wegens opruiing, bedreiging en belediging. Ik zat op de publieke tribune. Sylvana Simons zat in de zaal. Ze wilde die mannen in de ogen kijken, en laten zien dat ze gewoon een vrouw van vlees en bloed was.

2 Het seksisme en het racisme in alle uitspraken waren overduidelijk: zwarte roetmop, je blijft een aap, afschieten dat wijf, opdonderen naar je oerwoud; het loog er niet om. De zwaarste straf kreeg een jonge man die zo creatief was geweest een iconische foto uit de tijd van de lynchings in de Verenigde Staten te gebruiken om het gezicht van

Sylvana Simons te fotoshoppen op een opgehangen zwarte man. Met een leuk liedje erbij.

3 Hoe hij daarbij kwam, vroeg de rechter. Nou gewoon, hij had op Google 'lynchen' ingetikt en was toen bij die foto terechtgekomen. Daarmee kreeg Gloria Wekker, die ons in haar boek *Witte onschuld* de vraag stelt of wij echt denken dat vierhonderd jaar kolonialisme geen sporen na zou laten in ons denken en doen, geheel gelijk. In haar idee over het 'culturele archief' dat we zonder het te weten met ons meeslepen, bedoelt ze precies dit: dat wij, nazaten van kolonialisme en slavenhouders, onbewust beelden, houdingen en gevoelens over zwarte mensen en mensen van kleur in ons brein hebben opgeslagen. In het hoofd van die jonge man zit een directe verbinding ingeplant waar hij zelf niet eens over nadenkt: zwarte vrouw = lynchen.

4 Dat deze zaak ging over racisme en over seksisme was overduidelijk. Maar er was nog een factor aanwezig, die niet werd benoemd. Behalve een man van middelbare leeftijd in een net pak en met een nette baan, waren de verdachten grotendeels jonge mannen in joggingbroeken en versleten spijkerbroeken van wie duidelijk was dat zij het in het leven niet geweldig getroffen hadden. Velen zonder werk, met los werk,

¹ Voormalig parlementslid van politieke partij BIJ1

of bang hun baan kwijt te raken, en er zullen weinig mannen bij hebben gezeten met een leuke relatie. Dit waren de *losers*, en ik bedoel dat niet als scheldwoord, maar als feit: de verliezers van onze maatschappij, en aan het geschuifel en gestotter en afgewende blikken te zien voelden ze zich vooral vernederd. Bekeken en afgewezen. Te min. Dat gekwetste zelfbeeld en gevoel van miskenning vond vaak een uitweg in woede – en die richtte zich opvallend vaak naar boven, naar degenen die wél zichtbaar en succesvol waren. Vooral vrouwen moesten het ontgelden.

5 De stroom van racistische en seksistische haat, vooral gericht tegen vrouwen, en dan nog bij voorkeur tegen ‘bekende vrouwen’ die zichtbaar zijn in de politiek, is de laatste jaren enorm toegenomen. Ik ga ervan uit dat daar specifieke motieven aan ten grondslag liggen, maar het is niet eenvoudig daar onderzoek naar te doen.

6 Om te beginnen hebben we te maken met een *backlash* van witte mannen die er niet tegen kunnen dat ze hun privileges verliezen. Susan Faludi schreef hierover al in 1992 een boek, *Backlash*. Haar stelling is dat bij elke stap voorwaarts die vrouwen maken, er mannen zijn die het gevoel hebben dat zij nu achtergesteld en gediscrimineerd worden.

7 In Nederland zie ik om de paar jaar een golfje met het thema ‘mannen zijn in crisis want de vrouwen rukken op’, zeker nu de emancipatie van vrouwen ook nog gepaard gaat met een stevige

antiracismebeweging. Dan hebben we auteurs als Max Pam die mannen ziet als ijsberen op smeltende schotsen, en krijg je boeken als *Het nut van de man* van journalist Maarten Huygen, die zich erover beklagt dat witte mannen niet meer in de mode zijn, en zeker na de MeToo-beweging allemaal verdacht zijn geworden.

8 Dit zijn de mannen die hun middenklasseprivileges nog helemaal niet kwijt zijn, maar bang zijn dat dat wel gaat gebeuren. Zij kunnen het zich veroorloven hun klachten over de vrouwen die in hun ogen dreigen de macht over te nemen openlijk uiten; zij kunnen terecht bij de mainstream media, waar ze redelijk safe al hun rancunes kwijt kunnen. Dit is anders dan bij de genoemde jonge mannen die geen stuk in de krant krijgen en het moeten doen met anonieme online wraakacties. Deze onfortuinlijke jonge mannen werden geheel onverwacht in hun kraag gegrepen.

9 Deze vrouwenhaat is niet alleen gekoppeld aan de laaggeschoolden en de lagere-klasse-witte-mannen. Maar ook hooggeschoolden en midden-klasse-witte-mannen voelen zich vaak als verliezers. Al is het evident dat ze daar minder reden toe hebben. Ik veronderstel dat de mannen aan het begin van dit artikel ook werkelijk, en niet geheel onterecht, het gevoel hebben dat ze niet meetellen, dat ze de boot missen.

10 We hebben geen gangbare term voor het neerkijken op mensen van een ‘lagere’ klasse, zoals we wel de termen seksisme en racisme hebben. Ik heb het

geprobeerd met 'klassisme', maar dat heeft de Dikke Van Dale² nooit gehaald. Het is ook vrijwel onmogelijk het over klassenverschillen te hebben zonder de waardeoordelen die in de taal zitten ingebakken, met de woorden 'hoger' en 'lager' te reproduceren – hoog is altijd beter dan laag, of het nou om opleiding, inkomen of cultuur gaat.

11 Een andere auteur die ons aan het denken kan zetten, is Kate Manne, bekend van haar boek *Down Girl*, waarin zij onderzoekt waar vrouwenhaat, of misogynie, nu eigenlijk over gaat. Manne gaat ervan uit dat vrouwen gevaar lopen, als ze hun plaats niet weten. Dan blijkt dat we weliswaar officieel in een samenleving leven waarin we hebben afgesproken dat mannen en vrouwen gelijke rechten hebben, maar dat er diep weggestopt in het onderbewuste een laag van oude emoties en verwachtingen sluimert, die wordt geactiveerd als ze niet bereid zijn dienstbaar en onderworpen te blijven.

12 Manne maakt hierbij onderscheid tussen seksisme, de hardnekkige neiging om verschillende eigenschappen als onveranderlijk toe te kennen aan de twee erkende genders en misogynie, vrouwenhaat die zich kan uiten in geweld. Het is een misverstand dat vrouwenhaters *alle* vrouwen haten, schrijft Manne. Er is kortom sprake van een diepe afkeer wanneer vrouwen niet doen wat ze volgens de zelden benoemde en vaak onbewuste codes horen te doen. Wanneer ze niet aardig zijn, niet

vrijwillig ondergeschikt zijn, wanneer ze niet ingaan op avances die een man maakt, wanneer ze niet seksueel beschikbaar zijn, wanneer ze niet een stap opzij maken en mannen de baas laten zijn of wanneer ze denken dat ze evenveel waard zijn en evenveel kunnen als mannen.

13 Vrouwenhaat dient er verder toe de oude en niet langer benoemde patriarchale waarden in stand te houden, aldus Manne. Voor vrouwen die ook nog zwart zijn, zoals Sylvana Simons, die dacht dat we in een samenleving leefden waarin ook vrouwen leiding mogen geven, was het dubbel raak: in een gemeenteraadszitting in Amsterdam, waarbij ze kritische opmerkingen plaatste over de politie, werd haar door een collega toegebluft dat ze 'nederig moest gaan zitten'. Het woord 'nederig', in onnadenkende woede door een man geuit, zei het precies: ze moest wel haar plaats kennen. Zolang ze als tafeldame decoratief aanwezig was in populaire tv-programma's, ging het nog wel. Ze werd pas echt gehaat, toen ze het lef had te denken dat zij als zwarte vrouw evenveel recht van spreken had als witte mannen.

14 Vrouwenhaat wordt volgens Gloria Wekker ook veroorzaakt door een cultureel archief: alles wat onbewust is opgenomen in het brein van mannen en vrouwen, als het gaat om de codes voor mannelijkheid, vrouwelijkheid en etniciteit. Het gaat om ideeën die vaak ook door vrouwen worden geïnternaliseerd. Vrouwen die echt

² Driedelig Woordenboek Van Dale

denken dat ze altijd aardig moeten zijn en veel moeten glimlachen, en de neiging hebben zich af te zetten tegen andere vrouwen die zich niet houden aan de ongeschreven codes. Maar ze zijn zeker ook terug te vinden in menig mannenbrein. Ook bij de mannen die bij hoog en laag vol zullen houden dat zij niet discrimineren en zichzelf zullen afficheren als bij de tijd en progressief, maar er toch niet tegen kunnen als vrouwen gewoon hun gang gaan zonder hun om toestemming te vragen.

15 En dan is er nog wat aan de hand met de ongeschreven norm voor partnerkeuze. We weten allemaal hoe het ideale heterostel er ongeveer uitziet: hij is langer, beetje ouder, heeft meer opleiding en verdient meer. Deze ongeschreven norm heeft consequenties, met name voor jonge mannen. Zo'n 45% van de mannen tussen 18 en 29 heeft geen vaste partner (voor vrouwen is dat 35%) en 80% daarvan zou dat wel willen. Het punt is dat de vrouwen van hun leeftijd vaker de voorkeur geven aan een man die een beetje ouder is, genoeg verdient om haar mee uit eten te nemen en die misschien zelfs al een auto heeft. Daardoor ontstaat er een scheve concurrentiepositie voor jonge mannen, wat weer vrouwenhaat veroorzaakt.

16 En er is nog meer aan de hand. Jongens leren ook niet hoe ze een beetje aardig met vrouwen om kunnen gaan. Met name veel jonge mannen met weinig opleiding vissen dus achter het net. En

dat is in een samenleving waarin 'mannelijkheid' betekent dat je een vrouw kunt krijgen, een flink nadeel. Dat wat 'echte mannen' toekomt, krijgt een deel van hen niet. Dat leidt tot rancune. Die wijven voelen zich te goed voor je. En dan komt er zo'n zwart vrouwtje, razend sexy, en zelfs die voelt zich geheid te goed voor jou. Laat haar oprotten naar haar bananenland.

17 Dan is er nog een inmiddels antiek motief. Witte mannen kunnen er niet tegen als vrouwen de voorkeur geven aan een zwarte man, of een moslim, of godbetert, een Palestijn! Dit was tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw, in de VS, hét motief om zwarte mannen en jongens te lynchen. Maar je kunt ook de witte vrouwen om zeep helpen natuurlijk, of daarover fantaseren en dat online zetten. Met mijn eigen ervaringen achter de kiezen, – ik verkeerde jarenlang met een Palestijnse man en hield dat niet geheim, – denk ik dat dat de reden is dat witte en blonde

Sigrid Kaag³ aan de top stond van de hoeveelheid bedreigingen en ze er uiteindelijk de brui aan gaf toen ook haar kinderen er dagelijks last van kregen.

18 Wat voor dikke huid moeten vrouwen ontwikkelen, zeker vrouwen die ook nog van kleur zijn, of

³ Voormalige politica van politieke partij D66

moslima, of links, of de 'verkeerde' partner hebben gekozen, om nog gewoon hun werk te kunnen doen als politica of publiciste? Hoe gaan we ons 'cultureel archief' opscho-

nen, zodat vrouwen niet alleen op papier gelijke rechten hebben? Hebben we een antwoord op deze nieuwe heksificatie?

Naar: Anja Meulenbelt, www.wbs.nl